

JURNALISTIK FAOLIYAT DEONTOLOGIYASI

Dilobar Arabova

O'zbekiston Xalqaro islom akademiyasi magistranti

Annotatsiya. Axloqiy me'yorlar tizimi bo'lgan jurnalistik deontologiya ommaviy axborot vositalarining kasbiy faoliyati uchun asosdir. Ushbu standartlar aholi ishonchini ta'minlash, axborot sifati va xolisligini ta'minlashga xizmat qiladi. Dastlabki gazeta va risolalardan tortib, global axborot agentliklari va raqamli platformalargacha, jurnalistikaning axloqi har safar yangi medialandshaftlari va jamoatchilik kutishlariga moslashib, sezilarli o'zgarishlarga duch keldi. Professional jurnalistika deontologik tamoyillar asosida qurilgan bo'lib, ular nafaqat taqdim etilayotgan ma'lumotlarning sifati va ishonchliligini ta'minlabgina qolmay, balki auditoriya ishonchini ham saqlab qoladi.

Kalit so'zlar: deontologiya, axloqiy standartlar, ijtimoiy rol, jurnalistlik etika, medialandshaft, axloq kodeksi

Axloqiy va kasbiy me'yorlar yig'indisi bo'lgan jurnalistika deontologiyasi o'nlab yillar davomida media etikasi va jurnalistika asoslarini shakllantirgan. Ushbu standartlar ijtimoiy, texnologik va siyosiy sharoitlarning o'zgarishiga javoban, shuningdek, ommaviy axborot vositalarining jamiyatdagi roli oshishi bilan bog'liq holda rivojlandi. Jurnalistika etikasi va standartlari jurnalistlarga nisbatan qo'llaniladigan axloq va amaliyot tamoyillarini o'z ichiga oladi. "Ommaviy axborot vositalari etikasining ushbu qismi jurnalistikaning professional "axloq kodeksi" va "jurnalistlik qonunlari" sifatida ma'lum¹²".

Bu tamoyillarga xolislik, aniqlik, xolislik, adolatlilik va jamiyat oldidagi mas'uliyat kiradi. Ular jurnalistikaning axborot to'plashdan tortib, to nashr etishgacha bo'lgan barcha jabhalari uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Ko'pgina kengroq axloqiy tizimlar singari, jurnalistika etikasi ham "sir saqlash" tamoyilini ham o'z ichiga oladi. Bu tamoil zaif guruhlariga nisbatan hurmatni saqlagan

¹² ["Statement of Principles"](#). American Society of News Editors (ASNE). 2015.

holda va ba'zi tafsilotlarni, masalan, voyaga yetmagan bolalarning ismlari, jinoyat qurbonlarining ismlari yoki xabar matniga jiddiy aloqador bo'lmagan shaxsiy ma'lumotlarni maxfiy saqlashni o'z ichiga olishi mumkin, shuni unutmaslik kerakki, bu holda shaxsiy ma'lumotlarning e'lon qilinishi, birovning obro'siga putur yetkazish yoki ularni xavf ostiga qo'yishi mumkin¹³.

Jurnalist deontologiyasi kasb etikasini ta'minlashga qaratilgan bir qator asosiy standartlarga asoslanadi. Ushbu standartlarga quyidagilar kiradi:

- Ob'ektivlik: ma'lumotni tarfakashlik va subyektiv rang berishsiz taqdim etish istagi;
- Anqlik: faktlarni tekshirish va noto'g'ri ma'lumotlardan qochish majburiyatini olish;
- Mustaqillik: jurnalistlar manfaatlar to'qnashuvidan qochishlari va tashqi omillarning hikoyalar mazmuniga ta'sir qilishiga yo'l qo'ymasliklari kerak;
- Adolatlilik: turli nuqtai nazarlarni ifodalash uchun imkoniyatlar yaratish zarurati;
- Mas'uliyat: Jurnalistlar e'lon qilgan ma'lumotlar va uning oqibatlari uchun javobgardirlar.

Ayrim jurnalistik axloq kodekslar, xususan, Yevropa kodekslari irqi, dini, jinsiy orientatsiya, jismoniy yoki aqliy nuqsonlari bor shaxslarni yangiliklarda kamsituvchi materiallar bilan bog'liq muammolarni ham o'z ichiga oladi¹⁴. Yevropa Kengashi Parlament Assambleyasi (1993-yilda) Jurnalistika etikasi to'g'risidagi 1003-rezolyutsiyasini ma'qulladi, bu rezolyutsiyada jurnalistlarga aybsizlik prezumpsiyasini hurmat qilishni tavsiya qiladi, xususan, sudgacha bo'lgan ishlar shular bunga misol bo'lishi mumkin. XIX asrda bosma ommaviy axborot vositalarini tartibga solish zarurligiga javob sifatida deontologik tamoyillar paydo bo'la boshladi. Vaqt o'tishi bilan media industriyasi rivojlanib, radio, televideniye va internet kabi yangi formatlar paydo bo'lganligi sababli, bu tamoyillar yangi muammolar va texnologiyalarga

¹³ "Truth and the Media". Dean, Catherine. Strathmore University Ethics Conference, 2006.

¹⁴ Brazil – FENAJ's Code of Ethics". 2009.

moslashishga moslashdi va rivojlandi. Raqamli asrda va ijtimoiy mediada professional jurnalistika standartlari yangi usullarda sinovdan o'tkazilmoqda. Soxta yangiliklar va foydalanuvchilar tomonidan yaratilgan kontentning ko'payishi hamda axborot etkazish usullarining o'zgarishi jurnalistlardan yangi ko'nikma va yondashuvlarni talab qiladi. Zamonaviy media tashkilotlari va professional uyushmalar o'zlarining axloqiy me'yorlarini media landshaftidagi o'zgarishlarni aks ettirish va tegishli standartlarni saqlab qolish uchun moslashtirish ustida faol ishlamoqda. Deontologik tamoyillar bilan mustahkamlangan professional jurnalistikaning poydevori ommaviy axborot vositalarining ishonchliligi va samaradorligini saqlab qolish uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Axborotni tarqatish texnologiyasi va usullaridagi o'zgarishlardan qat'i nazar, yuqori axloqiy me'yorlarga intilish va ularni doimiy ravishda yangilab turish va moslashtirish zamonaviy jurnalistika muvaffaqiyati va uning jamoatchilikka xizmat qila olishining kalitidir.

Jurnalistikada deontologiya halollik, mustaqillik, adolatlilik va shaxsiy hayotga hurmat tamoyillariga asoslanadi. Bu tamoyillar jurnalistlar tomonidan jamoatchilikka taqdim etilayotgan axborotning yaxlitligi, xolisligi va haqqoniyligini ta'minlashga qaratilgan. Shuningdek, ular jurnalistlardan o'z manbalari va auditoriyalariga mas'uliyat bilan munosabatda bo'lishlarini, jumladan, manbalarning maxfiylikni hurmat qilishni va inson huquqlarini himoya qilishni talab qiladi. Mas'uliyat: jurnalist o'z ishi uchun javobgar bo'lishi, tanqid va oqibatlarini qabul qilishga tayyor bo'lishi kerak¹⁵.

Globalashuv va axborotni raqamlashtirish davrida jurnalistik deontologiyaning o'rne yanada kuchaydi. Axborotning shaffofligi, haqiqat va adolatliligi ommaviy axborot vositalariga jamoatchilik ishonchini saqlash imkonini beruvchi asosiy elementlardir. Shu bilan birga, ijtimoiy tarmoqlar va raqamli texnologiyalarning tez tarqalishi bilan jurnalistlar dezinformatsiya, manipulyatsiya va shaxsiy daxlsizlikni buzish kabi yangi muammolarga duch kelmoqdalar, bu esa ulardan nafaqat belgilangan standartlarga rioya qilishni, balki ularni doimiy ravishda ko'rib chiqish va

¹⁵ ["The Evolution and Devolution of Journalistic Ethics"](#) (en-US). imprimis.hillsdale.edu.1999.

moslashtirishni ham talab qiladi. Jurnalistik deontologiyaning rivojlanish tarixi jamiyat hayotining siyosiy, texnologik va ijtimoiy jihatlaridagi o'zgarishlar bilan chambarchas bog'liq. XIX asr oxirida ishlab chiqilgan birinchi axloqiy me'yorlardan tortib, zamonaviy xalqaro standartlargacha, jurnalistika tarixidagi har bir bosqich kasbning o'zgaruvchan sharoit va auditoriya kutishlariga munosabatini aks ettiradi. Jurnalistlarning huquq va majburiyatlarini kengaytirish, tarqatilayotgan axborot uchun faktchecking va javobgarlik mezonlarini aniqlashtirish, inson huquqlari va ijtimoiy adolatga e'tiborni kuchaytirish shular jumlasidandir.

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida professional jurnalistikaning boshlanishida bosma ommaviy axborot vositalarining ta'siri kuchayishiga javoban deontologik standartlar paydo bo'la boshladi. Bu ommaviy axborot vositalarida mas'uliyat va professionallik standartlarini o'rnatishga qaratilgan ilk jurnalistik kodekslar shakllangan davr edi. Urushdan keyingi voqealar Ikkinchi jahon urushidan so'ng, matbuot erkinligining kengayishi va ommaviy kommunikatsiyalarning o'sishi sharoitida deontologik normalarning sezilarli rivojlanishi kuzatildi. Bu davrda xalqaro va milliy jurnalistik tashkilotlar paydo bo'ldi va ommaviy axborot vositalarining ijtimoiy mas'uliyatini ta'kidlaydigan yanada batafsil axloq kodeksini ishlab chiqdi. Jurnalistlar o'zlarini mintaqalar, guruhlar va hatto o'zlari istiqomat qiladigan yoki ma'lum darajada boshqa mamlakatlardan ajralib turishga harakat qilishlari kerak. Bu o'rinda Jurnalistlarga tarafkashlikning oldini olish uchun ruxsat berish lozim bo'ladi va bu ularning jurnalistik yozishlarida muhim rol o'ynaydi. Bugungi kunda ko'plab jurnalistlar ushbu tuzoqning qurboni bo'lib, bir marta Shu tuzoqqa tushib bu yerdan chiqolmay qolib ketadi. Ba'zi davlatlar faqat ma'lum bir ma'lumotni ma'lum kontekstlarda taqdim etishni afzal ko'radi. Islomiy mamlakatlarda jurnalistika faqat Islom uchun manfaatli bo'lishi belgilangan, degan shubhalar kuchayib bormoqda. Bu esa islomning o'zini xalqi ishonishi kerak bo'lgan yagona haqiqat ekanligiga undaydi¹⁶.

¹⁶ "EBSCOhost". web.p.ebscohost.com. 2021.

• Jurnalistika bugungi kunda to'g'ridan-to'g'ri va xolis ma'lumotlar asosiga quriladi¹⁷. Bu jihatlarga e'tiborsizlik nafaqat jurnalistikaning o'zagiga zarar keltiradi. Aynan ma'lumot tarqatish va butun dunyo bo'ylab kuzatuvchilarga va boshqalarga taqdim etiladigan me'yor buzilib, ular axloq va me'yorlarning yo'qligini ko'radi va bu ularni ishonchli ma'lumot bor yoki yo'qligini tekshirish uchun boshqa manbalarga murojaat qilishga majbur qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. [“Statement of Principles”](#). American Society of News Editors (ASNE). 2015.
2. [“Truth and the Media”](#). Dean, Catherine. Strathmore University Ethics Conference, 2006.
3. [Brazil – FENAJ's Code of Ethics](#)”. 2009.
4. [“The Evolution-and Devolution-of Journalistic Ethics”](#) (en-US). imprimis.hillsdale.edu.1999.
5. “EBSCOhost”. web.p.ebscohost.com. 2021.

¹⁷ “EBSCOhost”. web.p.ebscohost.com. 2021.